

Олександра Ніколова
доктор філологічних наук, доцент
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя

**ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ СТ. В ХУДОЖНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ ХХІ СТ.: НОВІТНІ ФОРМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
(В КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙ BIOFICTION)**

Сучасна українська література стрімко розвивається та збагачується новими формами, віддзеркалюючи ті зміни, що відбуваються в нашому суспільстві. Серед таких явищ на особливу увагу заслуговують, зокрема, твори авторів ХХІ ст., які звертаються до зображення життя та образів українських письменників ХІХ ст., пропонуючи оригінальні версії їхньої репрезентації – такі, що змушують сумніватися в можливості однозначної інтерпретації особистостей «хрестоматійних класиків».

Для розуміння природи відповідних процесів значущим є поняття «biofiction». Питання про детермінанти виникнення та популяризації феномену, основні його різновиди детально висвітлене в працях О. Тупахіної [2 – 3]. Нівелювання значення інформативності, традиційно притаманного власне біографічній прозі, супроводжується тут активним використанням різноманітних експериментальних

форм зображення життя та особистостей знаних письменників. Їхнє детальне дослідження дає підстави для виокремлення кількох тенденцій, становлення яких здійснюється в англійській літературі: йдеться про актуалізацію «негативного міфу»; «подолання дихотомій реальності й мистецтва, автора як фізичної особи й текстуальної стратегії через висвітлення механіки творчого процесу та звернення до дискурсу письменництва як ідеологічного конструкту, джерела влади, засобу само ідентифікації»; «задіювання вікторіанських письменників у якості персонажів ними ж створених художніх світів» [2].

В українській літературі ХХІ ст. також поступово починають з'являтися твори, схожі на відповідні зразки європейської культури, які доводять значущість цього сучасного тренду – «відродження» автора в якості центральної фігури публічного літературного простору» [2]. Головними персонажами стають українські письменники ХІХ ст.: наприклад, І. Нечуй-Левицький у кіноромані «Нечуй. Немов. Небач» Петра Яценка (2017) та П. Куліш у драмі «Куліш» Володимира Діброва (2019). Цілковито закономірно, що дані феномени заслуговують на ретельне вивчення та порівняльний аналіз – шляхом висвітлення подібностей і специфіки в межах вже сформованого художнього контексту.

При цьому слід зазначити, що «Нечуй. Немов. Небач» повністю не вписується в межі жодної з диференційованих вище форм творчої репрезентації образів письменників, характерних для biofiction. Хоча, напевне, найбільше твір П. Яценка подібний до третьої групи романів, автори яких роблять майстра слова персонажем в світі його власної творчості. Відмінність полягає в тому, що образ Нечуя-Левицького існує в калейдоскопічній мішанині «уламків» різних текстів (жанрових традицій, «мандрівних» мотивів тощо), на перетині культурно-історичних площин. Саме він об'єднує всі складові колажу: історичне тло, фантастичну лінію наративу, культурно-політичний контекст тощо. Вони викликають знакові асоціації, завдяки яким формується враження про українського письменника. Певні епізоди, любовна лінія роману відсилають читача також й до документальних джерел.

Щодо твору В. Діброва, то вже сам драматичний жанр вирізняє його на тлі романістики biofiction, проте не виключає можливості розгляду в контексті

відповідних традицій. Адже цей твір – також оригінальний експеримент, спроба по-своєму поглянути на відому фігуру культурного діяча, без претензії на «об'єктивність», поєднати біографічні дані та авторський вимисел, репрезентувати образ П. Куліша як суперечливої, але знакової постаті в історії України.

Цікаво, що неоднозначній, суперечливій фігурі П. Куліша один з акторів п'єси протиставляє не кого іншого, як І. Нечуя-Левицького: «Бо хто він такий? Вчений зі світовим ім'ям? Ні. Наш великий поет? Ні. Філософ? Політик? Складна, суперечлива постать? Хіба що. Але, перш за все, занудний дідок, який встиг розсваритися з усіма, хто до нього тягнувся!...А в реальному житті всім потрібні історичні персонажі, які були б однозначними та одномірними. З них легше робити героїв...

Ото треба було брати Нечуя-Левицького і з нього робити головного героя. (Загинає пальці). Він наскрізь народний, він боровся за чистоту мови, за традиції, проти реформ і усіх цих новітніх викрутасів...» [1, с. 92].

Таким чином, ці два письменники ніби опиняються на різних полюсах, персоніфікуючи для широкого загалу «протилежні грані» української літератури ХІХ ст. Що зайвий раз свідчить на користь доцільності розгляду творів П. Яценка та В. Діброва в межах одного дослідження.

Та загалом «Куліш» В. Діброва є абсолютно іншим зразком творчої репрезентації особистості знаного митця. В п'єсі відсутні фантастика, містика, класична інтрига, широкий культурний інтертекст, складний жанровий синтез з використанням надбань сучасних експериментальних форм. Проте тут значно більше звернень до відомих фактів біографії письменника, знакових моментів його життя. Але всі ці факти представлені в незвичному для реципієнта ракурсі: як театральна вистава, де режисер прагне показати глядачеві «свого Куліша», а актор грає «свого». При цьому перед нами навіть не кінцевий продукт, а лише репетиція майбутнього спектаклю, супроводжувана постійними суперечками, пустощами, імпровізаціями, які мають створити враження творчого процесу, що розгортається безпосередньо перед очима реципієнта. Самій же виставі так і не судилося бути зіграною: в фіналі режисер дізнається, що на неї немає коштів. В контексті

традицій biofiction п'еса може бути співвіднесена (знову ж таки виключно в типологічному аспекті) з диференційованими раніше прийомами «реконструкції» життя вікторіанських письменників. З одного боку, її сюжет будується на тих моментах, що наочно демонструють суперечливість поглядів П. Куліша, його коливання, непослідовність, певну слабкість – своєрідній актуалізації «негативного міфу». З іншого боку, образ Куліша репрезентований шляхом «висвітлення механіки творчого процесу та звернення до дискурсу письменництва», адже реципієнту запропонований не власне образ українського митця, а лише його бачення та інтерпретація режисером і акторами (в одній зі сцен – навіть актором в ролі І. Нечуя-Левицького). Отже, симулякри, «фіктивні автори», іронічне забарвлення зображуваного, у поєднанні з неабиякою увагою до деталей особистого життя (стосунків з жінками), створення амбівалентної постаті відомого письменника минулого, імпліцитний (прихований за сценічним фарсом) виклик «об'єктивній» інтерпретації історії, безапеляційності та стереотипності, руйнування усталених канонів сприйняття – все це викликає небезпідставні асоціації з художніми формами biofiction, іманентними цьому піджанру завданнями та тенденціями, що віддзеркалюють провідні настрої, ідей сучасності.

О. Тупахіна, аналізуючи причини популярності в англійській літературі biofiction, наводить думку А. Кіршкнопфа, який пояснює цей феномен «соціополітичним потенціалом інституту авторства, який найбільш повно розкривається саме у XIX сторіччі» [3, с. 209]. Можна припустити, що цікавість сучасних авторів до життя та постатей українських майстрів слова XIX ст., хвиля якої тільки починає поступово підніматися, пов'язана зі схожими процесами, а також – спрямована на руйнування застарілих стереотипів, сформованих вітчизняною наукою про «хрестоматійних класиків», задовольняє потреби переосмислення канонів, виражає сумніви в існуванні об'єктивної істини, недовіру до запропонованої загалу у якості усталеного зразка історії.

Як наслідок, в різних національних літературах з'являються твори, що репрезентують образи відомих письменників за допомогою неоднакових прийомів, але зі спільною настановою на творчий експеримент, критичне ставлення до

реалістичної традиції, гру з читачем, колаж, містифікацію, оригінальний синтез фантастичного та біографічного прошарків в межах художнього світу.

Перспективи дослідження пов'язані з можливістю розширення горизонтів наукових пошуків та розглядом в контексті даної теми інших творів сучасних вітчизняних письменників, що звертаються до зображення життя українських майстрів слова минулих часів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дібров В. Куліш. П'єса на дві дії. Київ : Видавництво «Український пріоритет», 2019. 96 с.

2. Тупахіна О. В. «Повернення автора»: автороцентризм у поствікторіанському романі порубіжжя XX – XXI ст. URL : <https://zarlit.dp.ua/index.php/VP/article/view/143/143>.

3. Тупахіна О. Вікторіанський метанаратив у дискурсі постсучасності: літературний вимір. Запоріжжя: Видавничій дім «Гельветика», 2020. 508 с.

Публікацію підготовлено в рамках проєкту Еразмус+ Модуль Жана Моне «Європейські цінності у художніх текстах» 599918-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE.